

aseman ja ajatusten ristiriitaisuuden ja muuttuvuuden tutkiskelussa.

Tekijä etsii jo kitkeröityneen ja painajaiseksi muuttuneen vanhan unelman sisältä uutta unelmaa. Hän ei näe uuden nousevan vain yksinkertaisen etuajattelun pohjalta, vaan uskoo myös ihmisten idealismiin ja kehittymiseen. Terkel toteaaakin alkusanoissaan: "Kyky muutokseen ei ole tilastotieteilijän tai mielipidetutkijan mitattavissa. Tätä kirjaa valmistellessani olen tavannut Ku Klux Klanin entisen johtohenkilön joka sai osavaltionsa ihmissuhdepalkinnon, korttelin häijyimmän kovistytön josta tuli suurenmoisen sosiaalityöntekijä, oppimattoman appalakkilaisnaisen josta tuli yhteisönsä runollinen äänitorvi, työläisvaimon joka yhdeksän lasta kasvatettuaan sanoo: 'Minä en pidä sanasta unelma. Minä en tahtoisi edes määritellä sitä erityisesti amerikkalaiseksi. Minä olen sen sijaan alkanut uskoa ihmisen mahdollisuuksiin.'"

Terkel kirjaa pitkin matkaa ympäri maata orastavaa liikehdintää ja käyttämätöntä voimaa. "Tässä yhteiskunnassa ja tänä aikana tapahtuu niin järjestyttäviä muutoksia ja maisemat vieraantuvat niin äkisti, että tuoreimpia yhteenvetoja ei vielä ole ehditty tehdä. 80-luku saattaa erota 70-luvusta kvanttihyppäyksen verran", hän kirjoittaa. Terkel keräsi aineistonsa ja kirjoitti teoksensa ennen Reaganin ja reaganismin nousua. Silti hän selvänäköisenä viittaa siihen suuntaan. *Soldier of Fortune* -lehden päätoimittaja ja kustantaja Bob Brown kertoo amerikkalaisen unelman merkitsevän hänelle "Yhdysvaltain vaikutuksen säilyttämisestä maailmalla". Brown pitää edelleen arvossa Theodor Rooseveltin maksimia "Kulje hiljaa ja kannan jyrkää keppiä" ja ajaa atomiaseilla aikaansaatavan "Pax Amerikan" asiaa. Haastatteluhetkellä hän oli vielä pessimistinen Yhdysvaltain aseman suhteen: "Meitä halveksitaan ulkomailla, koska haluamme olla ystäviä kaikkien kanssa." Mutta kuten tiedämme, niin ajat ovat sittemmin muuttuneet. Vanha amerikkalainen unelma on palannut takaisin. Tällä kertaa se on tosin vailla kaikkia niitä demokraattisia ja edistysellisiä - 'vaakasuo-ria' - piirteitä jotka siihen perinteisesti kuuluivat. Nyt se on 'ylhäältä käsin' valuvaa ideologiaa.

Tätä uutta dialektista hyppäystä Terkel ei ole tietenkään voinut huomioida kovinkaan vivahteikkaasti. Onneksi kirjan kustantaja WSOY näyttää tehneen sen hänen puolestaan. Amerikkalaisen unelmien kauden sato ovat myös "uudistettu 80-luvun painos" Dale Carnegien "liikemiehen raamatusta" **Miten saan ystäviä, menestystä, vaikutusvaltaa** sekä Frank Bettgerin kirja **Miten minusta tuli huippuluokan myyjä**, joka kertoo "kuinka konepajatyöläisestä ja baseballin pelaajasta tuli Amerikan parhaiten ansaitsevia myyntimiehiä".

Markku Koski

Kulttuurin markkinat, tappion melodraama

BALZAC, Honoré de. Kadonneet illuusiot. Suom. Heikki Kaskimies. Jyväskylä, Love Kirjat, 1983. 617 s.

Motto:

"Ruususeppel sidottiin heti kun kookas kamarineito oli tuonut kukat, joilla juopuneimmat koristivat itsensä irvokkaasti. Ylipappi Finot kaatoi muutaman pisaran samppanjaa Lucienin kauniiseen vaaleaan päähän ja lausui herkkulisen vakavana seuraavat pyhitysanat:

- Leimaveron, takuusummien ja sakkojen nimeen kastan sinut lehtimieheksi. Olkoot artikkelisi kevyet!

- Ja maksettakoon ne välikkeitä poistamatta! Merlin sanoi."

(s. 363)

Ranskan kirjallisuusmaailma muuttui 1800-luvun alussa erityisesti kahdella tavalla. Ensiksi, lukijakunta laajeni suunnattomasti etenkin keskiluokkaan, ja yleisön ja kirjailijoiden entinen kiinteä

yhteys heikkeni; "kontakti" tapahtui nyt markkinoiden kautta. Lukijakunnan laajenemisen symboleiksi syntyivät populaarit sarjalukemistot, **roman-feuilleton**-laji. Toinen prosessi liittyi ensimmäiseen: markkinoiden vilkastuminen teki kirjojen tuottamisesta selvemmin liiketoimintaa, kustantajien ja kirjakauppojen määrä kasvoi, kirjallisuus "kapitalisoitui". Samassa tahdissa sai sijaa käsitys kirjasta hyödykkeenä, jonka arvo määräytyy markkinoiden mekanismien kautta.

Balzacin **Kadonneet illuusiot** (1837-43) kertoo näistä muutoksista, historialliset faktat on sidottu romaanin teemoihin ja maailmankuvaan. Kuten tunnettua, Balzac kuvaa mielellään sosiaalisia järjestelmiä, taloudellista toimintaa, instituutioita. Tämän romaanin instituutiot ovat kulttuuri-instituutioita ja monet liittyvät painettuun sanaan; liikutaan kirjakauppojen, kustantamojen, kirjailijapiiriin, teatterin ja lehdistön maailmassa. Romaanissa on tietysti muitakin systeemejä, mm. laki, politiikka, seuraipiirit ja perhe, joissa kaikissa vallitsevat melko yhdenmukaiset periaatteet ja toimintatavat.

Kadonneet illuusiot on nuoren idealistin tarina; kuten nimi antaa olettaa, teos voidaan luokitella ns. **desillusio-romaaniksi** (vrt. Lukács 1978, 59). Alkuvaiheessa päähenkilöllä, Lucien Chardonilla, on naiivi ja vajavainen käsitys siitä, kuinka ihmiset yhteiskunnassa toimivat ja mitkä voimat yhteiskuntaa pyörittävät. Lucien, 21-vuotias apteekkarin poika, pääsee ensin maalaiskaupungin seurapiireihin ja muuttaa sitten Pariisiin, missä uskoo saavansa kirjallista mainetta. Romaanin suhde kehitysromaanin, **Bildungsroman**-perinteeseen, on kuitenkin sikäli pulmallinen, että henkilöt muuttuvat vähän ja hitaasti: vaikka esimerkiksi Lucienille tehdään äärimmäisen selväksi se, että hänellä on harhakuvitelmia maailmasta, hän ei tahdo päästä irti niistä.

Balzacin romaanissa kulttuurin, taiteen ja lehdistön maailmaa hallitsevat talouden lait. Kirjallinen menestys määräytyy markkinoilla, kirjojen tuotanto ja jakelu on puhdasta liiketoimintaa. Varsinkin romaanin toinen osa on hurjaa henkisen prostituution kuvausta. Eivät ainostaan konkreettiset tuotteet, kuten kirjat, teatteriesitykset ja sanomalehdet,

ole kauppatavaraa, vaan ostettavaa ja myytävää ovat myös henkilöiden mielipiteet, aatteet ja ideologiat.

Teoksen ryhmistä ja instituutioista kahden vastakohta on tärkein. Romaanin ns. positiiviset sankarit liikkuvat **Piirissä**, taiteilijaryhmässä, joka pyrkii tulokseen perinteisin keinoin: kovalla työllä, opiskelulla, harjoittelulla ja keskinäisillä neuvonpidoilla. Piirin jäsenet kieltäytyvät toimimasta kaupallisten mekanismien ehdoilla ja korottavat jalustalle taiteellisen tason, ammattitaidon. He eivät kuitenkaan suhtaudu vihamielisesti yleisöön, pikemminkin heillä on idealistisia, optimistisia käsityksiä taiteen tehtävistä ja leviämismahdollisuuksista. He uskovat, että laadulliset ansiot tuovat lopulta menestystä ja että myönnetykset markkinasysteemeille johtavat ennen pitkää taiteen vararikoon.

Lehdistön periaatteet ja käytännöt

Piirin vastakohtana on korruptoitunut, "tarkoitus pyhittää keinot" -periaatteen omaksunut lehdistö. Romaanin kertoja, joka mielellään esittää yleistyksiä tapahtumista ja yhteiskunnasta, luonnehtii vastakohtaa näin: "... toinen tie oli pitkä, kunniallinen ja varma, toinen täynnä vaarallisia kareja, tulvillaan mutaisia oja, joissa hänen (Lucienin) omatuntonsa tahriutuisi" (s. 238). Piirin ja lehdistön vastakkaisuutta eivät lievennä lehdistön sisäiset rintamat: sekä liberaali että rojalistinen lehdistö pitävät Piirin edustamaa idealismia vaarallisena.

Juuri lehdistöön tiivistyy romaanin maailman moraalinen alennustila. Kun Lucien siirtyy Piiristä lehtimieheksi, hän korruptoi itsensä nopeasti ja melkein huomaamattaan. Balzacilainen "lehdistökäsitys" ei tietenkään sisällä analyttisiä lauseita - Kadonneet illuusiot on romaani, ei lehdistötutkimus - vaan satiirisia yleistyksiä ja kärjistyksiä. Kertoja kuvaa runsaasti yksittäisiä toiminnan jaksoja, joista lehtityön käytäntö ja periaatteet ovat pääteltävissä ja joissa ne joutuvat ironiseen valoon.

Terävää satiiria Balzac saa irti totuuden rajojen katoamisesta: sanat ja objektit, todellisuuden kuvaukset ja itse todellisuus eivät vastaa toisiaan lainkaan. "Sanomalehti pitää totena kaikkea mikä on luultavaa", selittää muuan toimittajista. Tämä on vielä, tässä romaanissa, melko rehellinen näkemys, sillä siinä vaaditaan kirjoituksilta "luultavuutta", todennäköisyyttä. Mutta sekini on monesti epäolennaista; kuvaukset liitetään kohteisiin ilman perusteita, pelin tapaan. Balzacin romaanin lehtimiehet ovat varsin ammattitaitoisia, he osaavat viljellä uskottavilta näyttäviä kokonaisuuksia. Romaanissa parodioidaan erilaisia lehtikirjoitusten tyyppejä, varsinkin kirjallisuus- ja teatteriarvosteluja. Parodian perustana on usein se, että kirjoituksia on mahdotonta osoittaa sen paremmin vääriksi kuin oikeiksi. Niiden väitteet saattavat olla niin yleisluontoisia ja rajaamattomia, että ne ovat muuttuneet tyhjäksi kieleksi (esim. yleistykset kirjallisuuden tehtävästä, kirjallisuuden kansallisista erityispiirteistä, kirjallisuuden lajijaotteluista).

Kertojan ironia kohdistuu varsin tut-

tuihin asioihin. Lehdistön korruptio sisältää paitsi piittaamattomuutta tosiasioista, myös henkilökohtaisia ajojahteja, yksityisten antipatioiden ja turhaumien purkamisia kirjoituksissa. Tärkeintä on silti sidonnaisuus taloudellisiin ja poliittisiin taustaryhmiin, ilmoittajiin, tilaajiin, rahoittajiin, poliittisiin tukijoihin. Lehtimiesten vapaudella on ahtaat rajat: he ovat romaanissa vahvoja vallankäyttäjiä, mutta lehti määrää heidän mielipiteitään ja vaatii joskus opportunistisia linjan muutoksia. Yksi lehtimiehistä tekee havainnon: "Aamulla olen samaa mieltä kuin lehteni - mutta illalla ajattelen mitä haluan, yöllä kaikki toimittajat ovat harmaita" (s. 263).

Julkinen ja salainen toiminta

Hengenelämän kapitalisoituminen tehdään romaanissa perin juurin selväksi siten, että kuvataan useita instituutioita, joiden toiminta havainnollistaa kyseistä ilmiötä. Kaikkialla toistuu kaupan, vaihdon periaate. Instituutiot rinnastuvat toisiinsa, esimerkiksi sanomalehdet liikelaitoksiin (toimittajat itsekin sanovat lähtevänsä "myymäläänsä"!). Sanomalehdet rinnastetaan myös teatteriin: toimittaja saattaa vaihtaa roolia lyhyessä ajassa kuin näyttelijä teatterissa. Esimerkkinä on taas Lucien: hän kirjoittaa eri nimimerkeillä kirjasta arvostelun, sitten polemiikin omaa arvosteluaan vastaan ja lopuksi "edeltänyttä keskustelua" tarkastelevan katsauksen. Kyyrikko Lousteaun lohdullinen loppupäätelmä on tämä: "Olet ansainnut viikossa neljäsataa frangia sen mielihyvän lisäksi että olet jossain kirjoittanut totuuden" (s. 347).

Instituutioita hallitsevat paitsi totuuden lait, myös yhteinen moraalinen, suoraviivainen ja pintapuolinen machiavellismien versio. "Heidän machiavellisminsa eteni lähinnä päivän kerrallaan ja tarkoitti aina paikalla olemista, valmiina kaikkeen, valmiina käyttämään hyväkseen niin hyvää kuin pahaa, väijyä hetkeä jolloin tunteet luovuttivat heille henkilön" (s. 352-3). Balzac käyttää jonkin verran rinnastuksia eläinmaailmaan, olemassaolotaisteluun, samoin rinnastaa yhteiskunnan toiminnan ja prostituution toisiinsa.

Julkisen ja salaisen, virallisen ja yksityisen ero on romaanin tärkeitä

temaattisia vastakohtia. Loppuosassa Lucien tapaa pelottavan Carlos Herreran (joka **Kadonneet illuusioiden** -romaanin "jatko-osassa" **Kurtisaanien loisto ja kurjuus** käyttää jo oikeata nimeään, Vautrinia). Herrera puhuu kahdenlaisesta historiasta: on olemassa virallinen, kouluissa opetettava (ja valheellinen) historia ja toisaalta salainen historia, joka kertoo tapahtumien todelliset syyt, "häpeällinen historia". Virallisen historian menestykseen pääsevät ne, jotka kykenevät toimimaan häikäilemättömästi salaisen historian tasolla. Herreran esimerkit valaisevat tarkemmin kyynistä näkemystä: yhteiskuntamoraali rinnastuu rikollisten moraaliiin. (Herrerasta myyttisenä paholaishahmona ks. Schilling 1968, 163-6.)

Virallisen (julkisen) ja näkymättömän ero on siirrettävissä muuallekin Balzacin maailmaan. On olemassa julkinen toiminta, ulkokuori, jota ohjaavat korrekkit toimintasäännöt, etiketti, hyveellisyysperiaatteet. Kuitenkin takana tapahtuu tärkein: pelataan häikäilemätöntä peliä, jossa pohjustetaan julkista menestystä mutta jossa julkisivun säännöillä ei ole merkitystä. Esimerkiksi Lucien Chardon on toisten helppo tuhota siksi, että hän tekee näkyvästi ja julkisesti sellaisia asioita, jotka viisaammat tajuavat hoitaa salaisella alueella.

Todennäköisyys ja melodraama

Balzacin romaaneissa herättää kunnioitusta massiivisuus ja johdonmukaisuus; teoksiin on rakennettu "totaalinen maailma", yhtenäinen, lainmukainen kokonaisuus. **Kadonneissa illuusioiden** osia sitoo yhteen paitsi kommentoiva balzacilainen kertojahahmo, myös modernin yhteiskunnan totaalinen kritiikki: yhteisöelämän eri alueita ohjaavat samat lainalaisuudet. (Sidoksia on tietysti muitakin: temaattisia, rakenteellisia, tapahtumien syyseuraussuhteita, henkilösuhteiden malleja, toistuvia metaforia jne.) Itse kerronnan, kertomisaktin taso toistaa tapahtumien tasoa. Illuusioiden särkyvät henkilöiden maailmassa - ja samalla tavoin kertoja särkee yleisönsä, hypoteettisten lukijoidensa illuusioita. Hän kommentoi ja tulkitsee, hän ymmärtää, miksi päähenkilöt kärsivät tappion. Hän hallitsee suvereenisti maailmansa ja kertomuksensa

ja kuvaa kaiken juurta jaksaen, kärjistäen, selittäen, toistaen.

Yleinen kuva Balzacin tuotannosta on nykyisin mielenkiintoinen: Balzacin suuret romaanit (**Ukko Goriot**, **Kadonneet illuusioiden**, **Eugénie Grandet**, **Kurtisaanien loisto ja kurjuus**, **Bette serkku jne.**) käsitetään jonkinlaisiksi "perinteisen romaanin" perustapauksiksi, jollain tavalla vanhentuneiksi ja kaavamaisiksi. Monesti klassikkomaineesta seuraa tiettyjen piirteiden painottaminen ja toisten unohtaminen: nähtävästi Balzac ymmärretään ensi sijassa realistiksi, todellisuuden näköisyyteen pyrkijäksi. Käsityksessä on tietysti oma totuutensa. Esimerkiksi **Kadonneet illuusioiden** sisältää, ensiksi, puhtaasti "empiiristä" faktatietoa, paikallistietoa, historiallisiin henkilöihin ja tapahtumiin liittyvää. Lisäksi kertoja suosii "sosiaalista tietoa": sellaista joka koskee asenteita, normeja, mielipiteitä, uskomuksia, ylipäänsä sitä, kuinka yhteisö jäsentää itseään ja maailmaa. Tällaisten yleistysten kaava on yleensä sellainen, että kertoja havaitsee jonkin seikan yksittäisessä henkilössä ja etenee hänestä yleiseen säännönmukaisuuteen. Prosessi on kaksipuolinen: empiirinen yksittäistapaus on muodostamassa yleistystä, ja yleistys perustelee yksittäistapauksen todennäköisyyttä (vrt. Prendergast 1978, 156-7).

Usein on korostettu Balzacin maailman kausaalisuutta: yhteiskunnalla ja inhimillisellä toiminnalla on omat lakinsa, jotka ovat periaatteessa löydettävissä. (Henkilöille maailma kyllä saattaa näyttäytyä kaoottisena ja ennustamattomana - mutta se on eri asia.) Lainmukaisuudessaan maailma on varsin erilainen kuin esimerkiksi Flaubert'illa **Kadonneet illuusioiden** -romaanillahan on lajityypissään selviä edeltäjiä (mm. Stendhalin **Punainen ja musta**) ja yhtä selviä seuraajia (Flaubert'in **Sydämen oppivuodet**). Strukturalismin tutkija Jonathan Culler tulkitsee, että Balzacin näkemys ei ole niin radikaali, niin illuusioiden kuin Flaubert'in. Vaikka Balzacin maailma on raaka ja moraaliton, sitä sentään ohjaavat kausaalilait, joiden avulla voidaan selittää, mihin henkilöiden menestys tai tuho perustui. Flaubert'in **Sydämen oppivuodet** ei sen sijaan tarjoa sitäkään huojuusta; sen todellisuus ei ole balzacilaisittain lainmukainen, vaan epä-

varma ja sattumanvarainen. "Romaani (Sydämen oppivuodet) pakottaa lukijan etsimään jotakin mallia henkilöiden elämästä ja heidän suhteistaan yhteiskuntaan, ja silti pikemminkin nostaa esteitä kuin antaa apua kyseiseen prosessiin." (Culler 1974, 149-51.)

Vaikka Balzacin klassikkomaine lienee etupäässä realistin mainetta, teoksissa on runsaasti myyttisiä, mm. raamatullisia viittauksia sekä yhteyksiä romansseihin ja 1800-luvun melodraamoihin. Vuosisadan alussa kukoisti niin näyttämötaiteessa kuin roman-feuilleton -lukemistoissa melodraama, joka tarjosi varsin mekaanista viihdettä, seikkailuja, rakkaustarinoita, unelmamaailmoita. Usein se perustui äärimmäisyystilanteille ja vastakohtille: sankari suistui köyhyyteen, koki pettymyksiä rakkaudessa, kärsi ympäristön sorrosta, mutta saavutti vihdoin onnen elämäänsä. Tyypillisiä melodraaman keinoja sisälsivät romanttiset historialliset romaanit ja seikkailukertomukset. Myös Balzac käyttää Kadonneissa illuusioissa, ja muuallakin, runsaasti melodraaman juonikaavoja ja tilanteita (mm. Coralien kuolema, David ja Eve Séchardin onnettomat

vaiheet, Lucienin tappion kärjistäminen äärimmilleen). Melodraaman maailmankuvan kanssa on sopusoinnussa kiristetty antiteeseillä operointi, henkilöiden tyypittely ja tapahtumien ennustettavuus. Melodramaattiset piirteet tuottavat romaaniin hyvän jännitteen. Jossain mielessä ne kaivavat maata todennäköisyys-tavoitteen alta, mutta toisaalta romaanin suhde melodraamaan on osaksi poleeminen: yksioikoisia kaavoja on monimielistetty, konventioita käännetty nurin ja ironisoitu.

Keijo Kettunen

Kirjallisuus

CULLER, Jonathan. Flaubert. The Uses of Uncertainty. London, 1974.

LUKÁCS, Georg. Balzac ja ranskalainen realismi. Suom. Hannu Launonen. Helsinki, 1978.

PRENDERGAST, Christopher. Balzac: Fiction and Melodrama. London, 1978.

SCHILLING, Bernard N. The Hero as Failure. Balzac and the Rubempré Cycle. Chicago, 1968.

Numeron kirjoittajia

AHONEN, Pertti. VTL (väit.), KTM, Helsinki.

ESKOLA, Katarina. VTT, erikoissuunnittelija, Jyväskylän yliopisto.

HEMÁNUS, Pertti. Professori, Tampereen yliopisto.

KAHMA, Ilkka. YL, lehtori, Tampereen yliopisto.

KETTUNEN, Keijo. FL, vs. assistentti, Helsingin yliopisto.

KOIVISTO, Juha. Yht.yo, Tampere.

KORHONEN, Pekka. YM, toimituspäällikkö, Keski-suomalainen.

KOSKI, Markku. Yht.yo, kriitikko, Lahti.

MIETTINEN, Jorma. Dosentti, Helsingin yliopisto.

PIETARINEN, Juhani. Professori, Turun yliopisto.

PIETILÄ, Kauko. YT, tutkija, Tampereen yliopisto.

STEINBOCK, Dan. FT, VTM, Helsinki.

TIIHONEN, Pertti. Apulaisprofessori, Helsingin yliopisto.

UUSITUPA, Timo. Yht.yo, Tampere.

VUORELA, Pertti. VTT; laboratorionsinööri, Teknillinen korkeakoulu.